

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БЪЛГАРСКОТО ПЧЕЛАРСТВО ПОД ВЛИЯНИЕ НА ПРОМЕНЕТЕ В СОЦИАЛНАТА ПОДКРЕПА ЗА СЕКТОРА

Георги Алексиев
Тракийски университет, Стара Загора

Резюме

Цел на настоящото изследване е да се проучи влиянието на променящите се равнища на социална подкрепа върху трансформациите на българското пчеларство. За постигането на тази цел е необходимо да се решат следните задачи: да се анализира състоянието на българското пчеларство; да се оцени равнището на социална подкрепа за отделните видове производства в сектора; да се отчете корелацията между промените в равнищата на социална подкрепа и процесите на трансформация протичащи при българското пчеларство. За постигане на целта и решаване на задачите се използват методите: анализ и синтез, корелационен анализ, структурно-функционален подход, статистически изчисления. Очакваните резултати от изследването са свързани с отчетлива корелация между промените в равнището на институционална подкрепа, за някои видове производства в сектора и трансформацията на българското пчеларство през последните два програмни периода за ОСП на ЕС.

Ключови думи: биологично пчеларство, институционална подкрепа, концентрация на производството.

Key words: organic apiculture, institutional support, concentration of production.

JEL: Q13, Q18, Q57.

Увод

Реформите в аграрния сектор на страната не повлияват значимо на пчеларството, поради факта, че дори по време на планово-икономическия период на развитие на страната то се развива, като частна стопанска дейност. Все пак негативна роля върху развитието на сектора играе загубата на традиционните пазари, а в последствие и повишените изисквания към качеството и безопасността на продуктите съпътстващи новите пазари в Европа.

Българското пчеларство след икономическите реформи в страната се развива като дребна, разпокъсана, предимно семейна дейност. Основната част от заетите в сектора са в близка до пенсионната или след-пенсионна възраст, което неминуемо довежда до естественото оттегляне на част от тях. С това се обяснява и достигнатата най-ниска точка в производствения потенциал на сектора в последните години преди присъединяването на страната към ЕС. Оценявайки ролята, която пчеларството играе за повишаване на производителността на аграрния сектор, като цяло, Министерство на земеделието и храните (МЗХ) разработва Програмата по пчеларство. Благодарение на държавната подкрепа, както и на частната икономическа инициатива на някои от заетите в сектора, се повишава екстензивно производствения капацитет на сектора и съвкупното количество продукция достига върхови нива. Основна роля при възстановяването на потенциала на сектора играе концентрацията и специализацията на производството.

Трансформации на българското пчеларство

Пчеларския сектор все пак претърпява някой промени, кореспондиращи с трансформацията на българското селско стопанство. Тенденциите формиращи настоящето състояние на българското пчеларство е необходимо да бъдат разглеждани на основата на трансформацията на производствения потенциал на сектора през последните етапи от неговото развитие. Производствения потенциал на един производствен отрасъл изразява неговата способност да разширява обема на производството и отговори на нарастващото търсене на произвежданите продукти. Неговото равнище се определя от взаимодействието на две групи производствени фактори – екстензивни и интензивни, промените в техните стойности позволяват проследяването на развитието на производствения потенциал на сектора.

В периода преди членството на страната в Европейския съюз, благодарение на повишаването, както на екстензивния фактор на производството – броя на пчелните семейства, така и на екстензивния компонент – производителността им, общия обем на произведения пчелен мед, достига до стойности близки до характерните за края на планово икономическия период на развитие на аграрния сектор.

След присъединяването на страната към Европейския съюз се отчита значителен спад в средната производителност на пчелните семейства. Основна причина за това са настъпващите промени в прилаганите от производителите практики, насочени към повишаване на качеството и безопасността на предлаганите от тях пчелни продукти. Слабия спад в общото

производство на пчелен мед в страната се дължи на повишаването на броя на пчелните семейства, което в значителна степен компенсира спада в средната им производителност.

Повишаването на производствения потенциал на сектора е от основно значение за устойчивото му и конкурентно развитие. Концентрацията на производството пряко влияе върху производствения потенциал на българското пчеларство. През периода 2006–2010 г. намалява общия брой на пчелните семейства в страната. Този ефект се дължи на естествения процес на оттегляне на част от производителите от сектора, поради факта, че голяма част от тях в са след-пенсонна възраст. Това са в основната си част производители, за които пчеларството е дейност генерираща допълнителна заетост и доходи. Ефекта на понижаване на броя на малките стопанства с под 50 пчелни семейства изразява тенденцията на концентрация на производството на пчелни продукти в страната.

Силно изразено е развитието на големите производители в сектора след присъединяването на страната към ЕС. Техния брой се е повишил с близо една трета. Тези производители играят важна роля за повишаването на конкурентните способности на сектора. При тях се отбелязва ръст поради значително по-лесната интеграция на нови производствени практики и възможностите им за инвестиции в модерна техника и пчеларски инвентар. Редица производствени и транзакционни разходи в сектора не се повлияват от размера на стопанствата и обема на произведената продукция, което дава предимство на едрите производители. Повишаването на броя на тези производители е обусловено от разгръщането на производството и повишаването на броя на отглежданите пчелни семейства в някои от средните пчелини. Тенденцията на повишаване на броя и относителния дял на средните и едри производители в сектора води до повишаването на конкурентните му способности, както и до повишаването на качеството и безопасността на произвежданите в страната пчелни продукти. Провежданата държавна политика поощрява употребата на одобрените от ЕС практики и подпомага концентрацията на производството в сектора.

Повишаването на относителната тежест на едрите производители и срива при по-дребни,

изразява тенденцията на концентрация на българското пчеларство и превръщането му от любителска дейност в професионално и пазарно ориентирано производство. Съществени са различията, както при производствените практики, така и при пазарната ориентация при различните производители. При по-дребните времето отделяно за манипулации на всяко пчелно семейство е значително повече, отколкото при средните и едрите. Пчеларите отглеждащи до 50 пчелни семейства успяват да реализират продукцията си на по-висока цена, като успяват да стигнат директно до крайните потребители. При средните и едрите стопанства, това не се осъществява със същия успех и те реализират продукцията си основно, чрез продажба на преработвателните предприятия. Това повлиява негативно на цената която те получават за произвежданата от тях продукция.

При набавянето на производствените фактори средните и едри стопанства се възползват от предимствата, които мащаба им предлага. При тях постоянните производствени разходи за единица продукция са значително по-ниски и те успяват да осъществят някои по-добри фактурни комбинации, недостъпни за по-дребните производители. При най-големите стопанства по-голямата интензивност на използването на производствените фактори също им дава отчетливо предимство.

Програмата за развитие на селските райони и Програмата по пчеларство олицетворяват държавната намеса в пчеларския сектор. Възможностите за подпомагане по тези програми се използват по-често от най-едрите производители, поради лесното пренебрегване на транзакционните разходи свързани с кандидатстването по мерките на тези програми. Това предимство на големите стопанства е характерно за аграрния сектор, като цяло и пчеларството не е изключение.

Процесите на концентрация на българското пчеларство са ясно отчетливи при разглеждане на няколко основни характеристики на сектора в страната. В табл. 1 са представени трите основни компонента изразяващи настоящото състояние на българското пчеларство и неговата концентрация – броят на отглежданите пчелни семейства, броя на стопанства и общия обем на произведените в страната пчелен мед.

Табл. 1. Концентрация на българското пчеларство в след присъединителния период

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Стопанства с пчелни семейства	33 190	31 026	29 244	27 477	21 882	19 283	17 185	16 143	17 969
Пчелни семейства	718 882	652 586	624 965	613 262	547 676	529 117	541 564	577 304	747 434
Добит пчелен мед (тона)	6 139	11 378	9 529	10 595	9 592	9 186	10 065	9 268	11 388

Източник: Агростатистика на МЗХ.

През целия период след присъединяване на страната към ЕС се отчита спад в броя на стопанствата отглеждащи пчелни семейства в страната. Този спад на годишна база варира между 6% (2009, 2010, 2014 г.) и 20% (2011 г.). В края на изследвани период в страната са останали едва 54% от стопанствата налични през 2007 г. Този сериозен спад не кореспондира с подобно понижаване на броя на отглежданите семейства, които намаляват с едва 20% в периода 2007–2014 г., но възстановяват стойностите си през 2015 г., основно благодарение на включилите се в производствения процес отглеждани по биологичен начин семейства. През целия изследван период произведените количества пчелен мед варират между 9 и 11 тона, с изключение на 2007 г., която се характеризира с неблагоприятни климатични условия. Всички отчетени до тук резултати водят до заключението, че в българското пчеларство протичат процеси на концентрация на производството, на база понижаване броя на най-малките производители и повишаване на средния размер на стопанствата в страната. Средния брой на отглежданите в едно стопанство пчелни семейства се повишава от 21 бр. през 2007 г. до 42 през 2015 г. Тази трансформация на сектора води със себе си и редица външни ефекти определящи сложната картина на промените в него.

Форми на обществена подкрепа за развитие на българското пчеларство

Изложените по-рано форми за подпомагане са по-достъпни за едрите стопани, за които транзакционните разходи свързани с достъпа до обществена подкрепа са оправдани и могат да бъдат възстановени от нея. Това не важи със същата сила за по-дребните производители, за които тези разходи са непосилни и биха надхвърлили няколкократно размера на финансовата и материална подкрепа, която те могат потенциално да получат. „В рамките на третата тригодишна Национална програма по пчеларство, приложима за периода 2014–2016 г., за 2015 г. е осигурен бюджет в размер на 4 436 974 лева, от които на пчеларите са изплатени около 3,6 млн. лева, или 82% усвояемост на средствата” според данните изложени в Аграрния доклад за 2015 г.

Процеса на концентрация на българското пчеларство започнал още в периода на подготовка на страната за членство в ЕС продължава да реформира сектора. Спада в общия брой на пчеларите в страната контрастира с повишаването на броя на големите стопанства с над 150 пчелни семейства. Този процес на концентрация на производството е естествен и се дължи на

по-пълното и интензивно ползване на производствените фактори от едрите производители. Отвореният европейски пазар и ниската натовареност на производствените мощности на преработвателните предприятия в сектора, създават благоприятна икономическа среда за повишаването на пазарния капацитет на българското пчеларство. Концентрацията на производството е основна предпоставка за повишаване на конкурентостта и пазарния капацитет на сектора и неговото устойчиво развитие.

Отрасловата и продуктова специализация на пчеларите в сектора е от съществено значение за повишаване на доходността на производствата. Възползвайки се от сравнителните си предимства всяко пчелно стопанство се специализира при производството на дадени пчелни продукти. Основната част от производителите в страната са се специализирали в производството на пчелен мед и не се опитват да диверсифицират производството си.

За основната част от заетите в сектора, пчеларството не е основен източник на доходи. За дребните производители, отглеждащи под 100 пчелни семейства, това е допълнителна дейност, чрез която те успяват целенасочено да използват свободното си време и да създадат допълнителен доход за домакинството. Пчеларството е дейност която изисква значителни познания за изграждането и поддържането на силни семейства с висока производителност.

Известна част от пчелините в страната, в които се отглеждат над 10 пчелни семейства, са обвързани неформално със земеделски стопанства, в които се набляга по-скоро на опрашващата роля на пчелите, отколкото на производителността на семействата. В голяма степен това се обуславя от липсата на професионално изградени едри пчелини в землището нуждаещо се от опрашващата дейност. В тези случаи водеща роля за производителите играе подотрасъла растениевъдство и добивите от него, а пчеларството остава на заден план. Този факт често довежда до много ниски добиви, които при достатъчно висока концентрация на стопанствата могат да повлияват негативно върху средните добиви в сектора за даденият регион.

При специализацията на стопанството всеки производител прави своята лична преценка каква продукция за пазара ще произвежда и каква част от ресурсите на стопанството ще се използват за производството на тази продукция. Изхождайки от тезата, че всеки производител действа като рационален икономически субект, ще се стреми да произвежда онези стоки за които получава най-висока възвръщаемост на вложените за производството и ресурси – земя,

капитал и труд и ще получи максимална печалба. Спецификата на стопанството се определя от продукта или отрасъла който е оценен като най-печеливш.

Избора при специализацията на стопанството включва и други фактори освен икономическите. Под внимание се взимат климатичните условия, почвите, регионалните специфики, достъпа до пазари и др. В някои културата която е най-печеливша се използва само за диверсификация на стопанството поради невъзможността тя да се превърне в основна поради негативното влияние на някои от факторите. По-голямата част от стопанствата могат да избират

между няколко култури или отрасли с балансиран икономически резултати и сходни ресурсни изисквания.

Към настоящия момент в България съществува широка рамка за подкрепа на пчеларството. Освен Националната програма по пчеларство производителите се възползват и от мерките за подпомагане на биологичното производство, както и от програмите за подпомагане „Млад фермер“. Основната част от институционалната подкрепа за сектора е по линията на Националната програма по пчеларство и в табл. 2 са отчетени част от нейните резултати за последните три години от изследвания период.

Табл. 2. Резултати от Мярка Г на НПП – Подкрепа за подновяване на пчелните кошери в ЕС

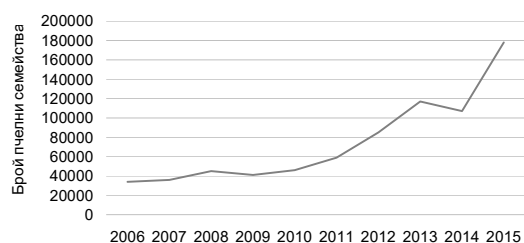
	2013		2014		2015	
	Брой кошери	Средства (лв.)	Брой кошери	Средства (лв.)	Брой кошери	Средства (лв.)
Закупуване на нови кошери	32 206	3 110 206	19 383	1 293 810	17 383	1 225 778
Поддържане или увеличаване на броя на пчелните семейства	13 953	1 394 665	11 133	867 540	10 560	871 371

Източник: Аграрен доклад на МЗХ.

Средствата отделени за финансиране на Националната програма по пчеларство не остават непроменени през трите години отчетени в таблицата. За 2013 г. Програмата е финансирана в размер от 6,5 млн. лв. от които са усвоени 5,87 млн. лв., докато през 2014 г. в бюджета са заложили едва 4,4 млн. лв. от които са усвоени 3,3 млн. лв. Ситуацията от 2014 не се променя и през 2015 г., като заложените в бюджета средства са отново 4,4 млн. лв. от които са усвоени 3,6 млн. Основната част от средствата са разходвани по две от мерките на Програмата – Мярка Б: Борба срещу Вароатозата и Мярка Г: Подкрепа за подновяване на пчелните кошери в ЕС. Поради залагането на по-голям бюджет през 2013 г. и обема на изразходваните средства е по-значим. Позитивен ефект оказва и високата норма на финансиране на закупуването на нови кошери – 80% от направените разходи по закупуването, за сметка на 60% през 2014 и 2015 г. Средствата за поддържане или увеличаване на броя на пчелните семейства са насочени към финансирането на 70% от направените разходи от фермерите по тази мярка през целия период. До края на периода на действие на настоящата Национална програма по пчеларство 2014–2016 г. има изразено по-нисък бюджет от 4,4 млн. лв. на годишна база, докато за следващия програмен период – от 2017 до 2020 г. ЕС е одобрил средства в размер на 14,2 млн. лв., или 4,76 млн. лв. на годишна база. Това незначително повишение на обществената подкрепа за сектора по линията на националните програми на държавите-членки за подобряване на производството и търговията с пчелни

продукти за периода 2017-2020 г. не предполага предизвикването на сериозни промени в курса на трансформация на българското пчеларство и концентрацията на производството в цялата страна.

След настъпилите промени в размера на обществената подкрепа за сектора през настоящия период на действие на Националната програма по пчеларство (2014–2016 г.) се измести фокуса на употреба на обществени средства от фермерите. Високите равнища на обществена подкрепа за биологичното производство привличат разкриването на все повече подобни производства, което оказва значително влияние върху развитието на сектора през последните няколко години. Това развитие е представено на фиг. 1, на база на динамиката на отглежданите по биологичен начин пчелни семейства през изследвания период.

Източник: Агростатистика на МЗХ

Фиг. 1. Динамика на броя на пчелни семейства, отглеждани по биологичен начин в България (2006–2015 г.)

През последните два програмни периода на Националната програма по пчеларство (2011-2013г. и 2014-2016 г.) е отчетен значим ръст на

биологичното производство в сектора. Мерките за обществена подкрепа на биологичното пчеларство не са част от Националната програма по пчеларство и са финансирани в значително по-голям размер. Това неминуемо довежда до организирането на повече такива производства. В края на изследвания период (2015 г.) по биологичен начин се отглеждат близо 24% всички пчелни семейства страната, като те успяват да произведат едва 13% от продукцията в сектора (основно поради по-ниската производителност на използваните технологии, свързана също така и с техния характер). Високите равнища на подпомагане на биологичните производства ще продължава да стимулира разкриването на такива в подходящите за това части от страната и тенденцията на повишаване на дяла на произведения по тази технология пчелен мед се очаква да се повиши през следващия програмен период.

Заклучение

Ролята на фамилните стопанства в българското пчеларство продължава да бъде водеща, като над 70% от пчелните семейства се отглеждат в тях (пчелини с по-малко от 150 кошера). Малка част от тях имат достъп до различните форми на институционална подкрепа и това довежда до забързване на темпа на трансфор-

мация на сектора през последните две години на изследвания период.

Българското пчеларство претърпява значима трансформация под влияние на настъпилите промени във формите на обществена подкрепа и техния размер. По-ниските равнища на бюджета на Националната програма по пчеларство довежда до търсенето на алтернативи от предприемчиви пчелари. Необходимо е да се повишат равнищата на финансиране на Програмата, като се улесни кандидатстването и на по-малките стопани, за да се избегне прекомерното окрупняване на производството, случило се в други подсектори на българското селско стопанство. Развитието на производството на био пчелни продукти трябва да се обвърже с тяхното местно потребление, което би имало положителен ефект върху здравето на нацията.

Литература

1. *Аграрен доклад*. Министерство на земеделието и храните на Република България. 2013, 2014, 2015, 2016.
2. *Агростатистика*. Министерство на земеделието и храните на Република България. 2016 г.
3. *Национална програма по пчеларство 2011-2016*. Министерство на земеделието и храните на Република България.

THE BULGARIAN APICULTURE TRANSFORMATION UNDER THE INFLUENCE OF CHANGES IN SOCIAL SUPPORT FOR THE SECTOR

Georgi Alexiev
Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria

Abstract

The goal of the study is to examine the impact of the changing levels of social support on the transformations of the Bulgarian apiculture. To achieve this objective, it is necessary to solve the following tasks: to analyze the condition of Bulgarian apiculture; to evaluate the level of social support for the individual types of productions in the sector; to take into account the correlation between changes in levels of social support and the processes of transformation taking place in the Bulgarian apiculture. To achieve the goal and solve the tasks the methods are being using: analysis and synthesis, correlation analysis, structural-functional approach, statistical calculations. The expected results of the study are associated with distinct correlation between changes in the level of institutional support, for certain types of productions in the sector and the transformation of Bulgarian apiculture in the last two programming periods for CAP of EU.